

Majoros István

A FRANCIA TÖRTÉNELEM NÉHÁNY TANULSÁGA A 19–20. SZÁZADBAN

Immár három évtized óta fő kutatási területem a 19–20. századi Franciaországhoz kapcsolódik, hiszen a francia külpolitikát vizsgálom, Franciaország helyét keresem a nemzetközi kapcsolatok rendszerében a francia–porosz háborútól a második világháborúig terjedő időszakban.¹ Kutatási eredményeim az oktatásban is megjelennek, így foglalkozom Franciaországgal a nemzetközi kapcsolatok történetéről szóló kurzusomban, de más, nem a fő kutatási területhez kapcsolódó oktatási tevékenységemben, mint az esztétikáról, a hétköznapiakról szóló, vagy az Európát összehasonlító módszerrel vizsgáló előadásaimban, szemináriumaimban.² Az alábbiakban néhány, a manapság sem haszontalan tanulságot igyekszem megfogalmazni Franciaország gazdag 19–20. századi történelméből.

Franciaország a közös nyelv, az egyetlen közös fénysugár Európában, és kivételes útkereszteződés a civilizációk, a kultúrák mozgásában Európában, sőt az egész világon. *Fernand Braudel* még 1959-ben írta le ezeket a gondolatokat egy tanulmányában,³ amelyben megpróbálta megmagyarázni, hogy mi a civilizáció, mi a kultúra, s Franciaországnak hol a helye ebben a rendszerben. S nemcsak fontos helye van a civilizációk és kultúrák keresztútján, hanem maga a szó, a civilizáció is Franciaországban született meg, valamikor a 18. század közepén. *Márai Sándor* szerint viszont nem csupán a szó a franciák ajándéka, hanem magát a civilizációt is Franciaország adta a világnak.⁴ Tegyük mindjárt hozzá: Franciaország egy hatalmas reléállomás, amely a különböző irányból érkező információkat, impulzusokat befogadja, átalakítja, franciásítja, majd szétszórja, s ily módon Európa és a világ egy eredeti francia gondolattal, ötlettel, jelenséggel találkozik, ismerkedik meg. Így történt ez a felvilágosodás, a romantika, az impresszionizmus vagy más politikai, irodalmi, művészeti irányzat esetében. Voltak évszázadok, pontosabban a Napkirály korától a 20. század közepéig tartó időszak, amikor a francia, mármint a szó, a műveltség, sőt a kifinomult intelligencia szinonimája volt. S ha egy idegent befogadtak, az maga volt a megtiszteltetés.⁵ És bekerülni sem volt könnyű. Az 1791-es alkotmány öt év ott-tartózkodást írt elő, ingatlan szerzését, kereskedelmi vagy mezőgazdasági létesítmény alapítását, vagy azt, hogy

¹ Majoros István 1993; Majoros István 1999; Majoros István 2004; Ormos Mária – Majoros István 1999/2003.

² Majoros István 2001; Majoros István 2006: 135–144.; Majoros István 2007/11: 78–92.; Majoros István 2012/1–2: 69–92.

³ Braudel, Fernand 1977: 135.

⁴ Márai Sándor 2000: 342.

⁵ Hivatkozom ezzel kapcsolatban *Jorge Semprun*: A nagy utazás című regényének egy jelenetére: a főhős, maga Semprun, a spanyol polgárháború menekültje francia társaival Franciaországba érkezik egy német koncentrációs táborból, s a franciák lelkesen kiáltanak fel: „...ez már Franciaország.” Ő azonban kijelenti: „Én nem vagyok francia.” Társa megjegyzi: „Épp úgy beszélsz, mint mi... Egyébként is: Franciaország a fogadott hazád.” Semprun válasza, miszerint egy haza bőven elég, megdöbben a franciát: „A legszebb ajándékot adta, amit csak adhatott, azt, amit a legszebbnek hitt. Franciává fogadott. Bizonyos értelemben véve felhatalmazott, hogy olyan legyen, mint ő, s én visszautasítom ezt az ajándékot.” *Jorge Semprun* 1993: 98–99.)

az idegen feleségül vesz egy francia nőt, majd leteszi az állampolgársági esküt.⁶ A jogi helyzet és a tényleges gyakorlat azonban két különböző dolog. *Pierre Daninos*: Thompson őrnagy feljegyzései. Franciaország és a franciák felfedezése című, 1954-ben megjelent könyvében azt írja, hogy egy amerikainak könnyebb bejutni a Buckingham palota szalonjaiba, mint Taupin úrnál ebédelni Lyonban. Mármost Taupin úr otthonában a családdal együtt. Pedig – teszi hozzá az őrnagy, a francia a világ legvendégszeretőbb népe, feltéve, hogy az ember nem akar vendégségbe menni hozzá. A lyoni Taupin úr azt is kifejtette a már Párizsban élő Thomsonnak, hogy a helyi társaság igen zárt, de semmi gond, mert mihelyt megismerik őt egy kicsit, máris meghívják és befogadják.⁷ S Thomson úr tudta, ördögi körbe került, mert ahhoz, hogy a társaság befogadja, ismert kéne hogy legyen. De csak akkor ismerhetik meg, ha befogadják. Ezt a feloldhatatlannak tűnő helyzetet aztán katonás leleményességgel úgy oldotta meg, hogy másodszor is megnősült, és ezúttal francia nőt választott párjául. Ennek köszönhetően a francia civilizáció, a francia gondolkodásmód, s a francia mindennapok legjobb ismerője lett, legalábbis a szerző, *Pierre Daninos* így mutatja be őt az olvasónak.

Egy megjegyzés erejéig maradjunk még ennél a könyvnél: a franciák szívesen elhiszik, hogy az egész világ rájuk szegezi a szemét, olvashatjuk az egyik fejezet elején.⁸ S bár Thomson úr néhány szellemes megjegyzést megenged magának ezzel kapcsolatban, a történész tudja, tényleg voltak olyan időszakok, amikor Európa Franciaországra figyelt. *Batsányi János* már 1789-ben felhívta erre kortársai figyelmét: „Vigyázz szemetek Párisra vessétek!” . S a költő korában ezt érdekes volt megszívlelni, mert Európa igazán a franciáktól tanulta meg, hogy mi a forradalom. 1789-től 1848-ig számos variációt kínáltak a kontinens erre fogékony régióinak, s a 19. század első felében Európa egyetlen forradalmának sem volt esélye a sikerre Párizs nélkül. 1796-ban pedig egy *Gracchus Babeuf*, az Egyenlők összeesküvésének vezetője fogalmazta meg, hogyan kell felkelést, forradalmat szervezni és a hatalmat megragadni. Ennél jobb, precízebb és tömörebb receptet még a 20. század sem adott.⁹ *Babeuf* szerencsétlensége, vagy inkább Európa szerencséje, hogy *Babeuf*-öt és mozgalmát nagyon kevesen ismerték még Franciaországban is. Jó száz évet kellett várni, hogy a babeufi módszerek elméletben és gyakorlatban egyaránt ismertek legyenek a kontinensen és az egész világon, de ez már nem *Babeuf*, hanem egy másik történet. Maradjunk a franciáknál és forradalmaiknál. Főleg azért, mert a forradalmak megítélése kettős: a szocialista elmélet, főleg a marxizmus, a történelem katalizátorának tartja, a polgári vagy konzervatív irányzatok pedig egy nép életerejét, ellenálló képességét látják benne. Ezért rendszerváltásoktól, jobb- vagy baloldali kormányoktól függetlenül a forradalmak évfordulói változatlanul piros betűs ünnepek Európa nyugati vagy keleti felében egyaránt. Franciaország történetében azonban a másik oldalra is találunk példát. A 19. század első felének gondolkodóit az foglalkoztatta, hogyan oldható meg a francia társadalom válsága, hogyan kerülhetők el a társadalmi katasztrófák, a forradalmak, s hogyan oldható meg a társadalom békés átalakulása. A pozitivizmus megalapozója, *Auguste Comte* ezt egy egzakt társadalomtudomány, a szociológia létrehozásával vélte megoldhatónak, ahol a szupertörténész, a szociológus, mint a társadalom mérnöke a törvényszerűségek, az oksági összefüggések ismeretében megtervezheti a jövőt, a múlt és a jövő koordinátái között pedig meghatározható a jelen katasztrófáktól mentes útja.¹⁰ A dolog szépséghibája

⁶ *Hahner Péter* 1999: 117–118.

⁷ *Pierre Daninos* 1973: 95–97.

⁸ *Pierre Daninos* 1973: 29.

⁹ *Majoros István* 2007.

¹⁰ Lásd ezzel kapcsolatban: *Dmitri Georges Lavroff* 2007: 56–57.; *Félix Ponteil* 1973: 277–279.; *Zsigmond László* 1984.

csupán az, hogy *Comte* zseniális elképzelése, a szociológia és a többi tudomány fejlődése ellenére is kitörtek és kitörnek forradalmak. Úgy tűnik, hogy ahol a politikai elit nem rendelkezik konfliktuskezelő képességgel vagy nem is akarja ezt, ott még egy komputerizált világban is a társadalmi katasztrófák kialakulása, kirobbanása csupán idő és alkalom kérdése. Franciaország azonban nem csupán a forradalmakkal ismertette meg Európát, hanem a rendszerváltozásokkal is. Az elmúlt több mint két évszázadban a politikai átalakulások két szériáját ismerjük: az egyik 1789 és 1815 között zajlott le, tegyük hozzá, nem sok sikerrel, mert az 1814-ben kezdődött, s mind a mai napig tartó folyamat többé-kevésbé az 1791-es helyzettől indította újra a kísérleti padot, hogy végre megtalálják és kimunkálják azt a rezsimet, amelyik megfelel annak a feltételnek, hogy az uralkodó, a köztársasági elnök vagy a miniszterelnök bukása ne jelentse egyben a rendszer bukását, eltűnését, legfeljebb átalakulását, a válság pedig ne vezessen forradalmakhoz, társadalmi, gazdasági katasztrófákhoz.¹¹ És közben minden politikai irányzat találja meg működési, kifutási lehetőségeit, a törvények és az alkotmány pedig garantálják a gazdaság, a vállalkozás és az egyén szabadságát. Nem könnyű e feltételeknek eleget tenni. A franciáknak is mintegy száz esztendőre volt szükségük ahhoz, hogy ezt a politikai rendszert megtalálják a harmadik köztársaságban. Az 1870 és 1940 között működő rezsim nem véletlenül az eddigi leghosszabb ideig tartó, mivel e hetven év alatt kibírt 104 kormányváltást, túlélte a revánsot hirdető boulangierizmust, a Panama-botrányt, s nemcsak túlélte, de megerősödve került ki az országot a polgárháború szélére sodró Dreyfus-ügyből is. Igaz, az 1870-es évek végétől az elnöki hivatal kissé leértékelődött, s ebben az elnök és a parlament közti konfliktus a monarchista Mac-Mahon idején éppúgy szerepet játszott, mint az az erkölcsi botrány, amely a következő elnöknek, Jules Grévynek a lemondásához vezetett, mivel a veje pénzért árulta a még I. Napóleon alapította becsületrendre szóló kinevezéseket, hogy a befolyt összegből saját sajtóvállalkozását finanszírozza.¹² Ez az esemény is hozzájárult később ahhoz, hogy amikor a Tigris becenévre hallgató Clemenceau-t egy elnökválasztás előtt megkérdezték, hogy ki az elnökjelöltje, így felelt: „A legostobábbra fogok szavazni”.¹³ Az ehhez hasonló esetek bár erkölcsileg gyengítették a rendszert, nehéz helyzetekben azonban a franciák mindig megtalálták az adott helyzetnek leginkább megfelelő erős embert. S arra is képesek voltak, hogy tanuljanak a történelemből. Igaz, ez időnként nem kis véráldozatot követelt. A forradalom első szakaszainak egyik nagy kérdése ezért az volt, hogyan oldják meg, hogy a vesztes politikus ne a guillotine alatt végezze. Érdemes megnézni a francia forradalom politikusainak halálozási dátumait, mert ez általában 1793, 1794, 1795, s nem nehéz kitalálni, hogy miben haltak meg: a guillotine végzett velük. Különösen 1794-ben működött ez a szerkezet, mert kb. 6 hét alatt 1285 halálos ítéletet hoztak,¹⁴ s a köztársaság, Fouquier-Tinville, joggal mondhatta, hogy a fejek úgy hullanak, mint háztetőről a cserepek. Egyébként ő is a guillotine alatt végezte, előtte azonban, még fénykorában azt is megjegyezte, hogy a szabadság ellenségei számára nincs szabadság. Ezzel kapcsolatban Mme Rolandnak, a belügyminiszter feleségének is volt megjegyzése: „Ó, szabadság, mennyi bűnt követtek el már a nevedben” – mondta halkan,¹⁵ miközben a szabadságot ábrázoló szoborra pillantott.¹⁶ Hosszabb szemlélődésre, elmélkedésre azonban már nem maradt ideje, mert közben a 40 kilós bárd elindult lefelé. Ez a megoldás tehát maximum egy shakespeare-i utolsó

¹¹ Majoros István 2012/1–2: 69–92.

¹² Serge Berstein – Pierre Milza 1996: 402.

¹³ Pierre Miquel 1971: 78.

¹⁴ Székely Lajos 1979: 104. Furet szerint két hét alatt csaknem 1500 kivégzés történt. François Furet 1996: 158.

¹⁵ Maurice Flamant 1979: 11.

¹⁶ 1793. november 8-án végezték ki guillotine-nal a Forradalom terén (place de la Révolution), mai neve: place de la Concorde. Lefejezése előtt még meghajolt a Szabadság szobor előtt, mielőtt elmondta volna a fenti mondatot.

mondatra adott lehetőséget a politikusnak, már akinek még maradt lélekjelenléte ilyen helyzetben. Tegyük hozzá, azért maradt lélekjelenlét, mert Danton például el tudta dühösen mondani, sőt kiáltani a vesztőhely felé haladó kordéről, hogy „Robespierre, követni fogsz”. Akkoriban persze az ilyen megjegyzéshez azért nem kellett jóstehetség. Jólneveltség és tartás viszont igen ahhoz, ami Marie-Antoinette-tel állítólag megtörtént: amikor véletlenül a hóhér lábára lépett a vesztőhelyen, elnézést kért tőle. A guillotine azonban ezúttal is működött. Az 1795-ös alkotmány vitái során aztán joggal merült fel az a gondolat, hogy egy bukott politikusnak nem kéne feltétlenül a guillotine alá feküdnie. Ezért a 750 tagú konvent, tehát a nemzetgyűlés résztvevői azon törték a fejüket, hogyan menthetik meg a politikusokat az előbbi helyzettől. Pontosabban az foglalkoztatta őket, hogy saját magukat hogyan menthetik át a Robespierre-ék utáni időkre, illetve kiket mentsenek át. A nagyon kompromittált tagoktól maguk szabadultak meg, a guillotine alá küldve őket, majd az új alkotmány elfogadásának a napján, 1795. augusztus 22-én elfogadtak egy határozatot, ami szerint az új törvényhozó szerv – ez az Ötszázak és a 250 fős Vének Tanácsa volt – kétharmadának a volt konventtagok közül kell kikerülnie.¹⁷ E híres kétharmados határozatba azért még egy biztosítékot beépítettek, mert kimondták: amennyiben a választói gyűlések nem tartják tiszteletben ezt az arányt, s a konvent 500 tagja nem lesz újraválasztva, akkor a már újraválasztott konventtagok fogják kooptálni volt kollégáikat.¹⁸ Így az egykori konvent átmentette magát az új időkre, s az átmentés, a régi és az új egymás mellett élése jellemezi a francia rendszerváltásokat, mivel a mindenkor új rezsim törvényhozásába, politikai vezetésébe az előző rezsim emberei jelentős számban kerültek be. A második köztársaság idején, 1848 tavaszán a 900 képviselőhelyből 500 mandátum a mérsékelt köztársaságiaké lett, 300-at szereztek a monarchisták és 100-at a szocialisták. A második császárság minisztereinek többsége orléanista és konzervatív volt, s a bonapartisták voltak kisebbségben. III. Napóleon ezzel kapcsolatban meg is jegyezte: „A császárné legitimista; Jérôme Napóleon republikánus; Morny orléanista; jómagam szocialista vagyok. Az egyetlen bonapartista Persigny (a belügyminiszter), ő viszont bolond”.¹⁹ De említhetem a harmadik köztársaság első választásának az eredményét is, ahol a képviselők kétharmada – 400 fő – monarchista volt, s a köztársaságiak csak 150 mandátumhoz jutottak. Közel 10 éves kemény politikai harcra volt szüksége a republikánusoknak, hogy a köztársaság ügyét győzelemre vigyék. S ebben a küzdelemben felhasználták a történelem tanulságait, pontosabban kijavították azokat a hibákat, amelyeket az második köztársaság idején ők maguk követtek el. Tudták, meg kell győzni a vidéket arról, hogy a köztársaság nem egyenlő az anarchiával, így nem kell félni tőle. Az alkotmányban pedig ennek a garanciáit is megadták. A köztársasági elnököt pedig nem népszavazással választották meg, mint 1848-ban, hanem a parlament két háza együttesen választott. A kitartó és szívós politikai munka aztán meghozta a gyümölcsét, mert 1876-ban a képviselőházban köztársasági többség keletkezett, 1879-ben pedig a szenátusban is többségbe kerültek. S ebben a helyzetben a monarchista köztársasági elnök, Mac-Mahon lemondott, s helyét a republikánus Jules Grévy foglalta el. S amikor megszilárdult a helyzetük, meghozták a köztársaságot megerősítő törvényeket, s köztük volt az 1884-es alkotmányrevízió, amely kimondta, hogy a korábbi uralkodócsaládok tagjai nem választhatók meg köztársasági elnöknek.

„Vigyázó szemetek Párisra vessétek!” – idézem ismét *Batsányit*. No, ezúttal nem feltétlenül az aktuálpolitika miatt, hanem azért, mert a francia történelem még egy angolszász, amerikai irányultságú világban is tanulssággal szolgálhat Európának és a világnak.

¹⁷ François Furet 1996: 176.

¹⁸ Hahner Péter 1999: 442–443.

¹⁹ Serge Berstein – Pierre Milza 1996: 364.

Hivatkozott irodalom

- Berstein, Serge – Milza, Pierre (sous la direction de):* Histoire du XIXe siècle. Hatier, Paris 1996.
- Braudel, Fernand:* A civilizációk története: a múlt magyarázza a jelent. In: Történelemelméleti és módszertani tanulmányok. Szerk. Glatz Ferenc – Niederhauser Emil. Gondolat, Budapest 1977. 100–142.
- Daninos, Pierre:* Les carnets du major W. Marmaduke Thompson. Découverte de la France et des Français. Livre de poche, Paris 1973.
- Flamant, Maurice:* Le libéralisme. PUF, Paris 1979.
- Furet, François:* A francia forradalom története 1770–1815. Osiris, Budapest 1996.
- Hahner Péter (szerk.):* A nagy francia forradalom dokumentumai. Osiris, Budapest 1999.
- Lavroff, Dmitri Georges:* Histoire des idées politiques depuis le XIXe siècle. Dalloz, Paris 2007.
- Majoros István:* Sedan. A francia–porosz háború 1870–1871. Zrínyi Kiadó, Budapest 1993.
- Majoros István:* Párizs és Oroszország 1917–1919. IPF, Szekszárd 1999.
- Majoros István:* Fejlődési utak a 19. századi Európában III. A hétköznapi világ. General-Copy Kft., Pécs 2001.
- Majoros István:* Vereségtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében 1871–1920. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2004.
- Majoros István:* Bossuet-től Maurras-ig. Megjegyzések a francia konzervativizmusról. In: *Békés Márton – Majoros István: Fejezetek a konzervativizmus történetéből.* ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest 2006.
- Majoros István:* A 18. század, mint a 19. századi politikai gondolkodás előkészítője. Grotius (2007. 12. 09.) <http://www.grotius.hu/doc/pub/VCFTBG/45%20tanulm%C3%A1ny%20majoros%20istv%C3%A1n.pdf>
- Majoros István:* Két világ határán? Az európai romantikáról. Valóság (2007: 11.) 78–92.
- Majoros István:* Rendszerváltozások a 19. századi Franciaországban. Világtörténet (2012: 1–2.) 69–92.
- Márai Sándor:* Egy polgár vallomásai. Európa, Budapest 2000.
- Ormos Mária – Majoros István:* Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945. Janus/Osiris, Budapest 1999/2003.
- Ponteil, Félix:* Histoire générale contemporaine du milieu du XVIIIe siècle à nos jours. Dalloz, Paris 1973.
- Semprun, Jorge:* A nagy utazás. Európa, Budapest 1993.
- Zsigmond László:* Auguste Comte. A XIX. század politikai gondolkodásának történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.